ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 89, Mart 2019, s. 315-324

ISSN: 2148-2489 Doi Number: http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.14814

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date *10.02.2019*

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date *15.03.2019*

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAŞ
Çukurova Üniversitesi, İİBF, Iktisat Bölümü
tkabas@cu.edu.tr

TÜRK TOPLUMUNDA KÜLTÜR VE EKONOMİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

1970'lerde gerçekleşen Doğu Asya Kalkınma mucizesi din veya kültür faktörünün önemli olduğunun fark edilmesine yol açmıştır. Doğu Asya kültürünün tıpkı sanayi devrimini yapan Anglo-Sakson kültürü gibi ekonomik olarak başarılı bir kültür olduğu görülmüştür. İktisat sosyolojisi yaklaşımına göre kültürün iktisadi davranış üzerindeki etkilerinin araştırılması gerekir. Bu yaklaşıma göre kültür birincil veya temel değişken iken, ekonomi ikinci sırada kalmaktadır. İktisat sosyolojisi yaklaşımına göre ekonomiler kültürün içinde gömülüdür, kültür ekonomilerin performansını etkiler. Örneğin, Weberyen olan araştırmacılar Doğu Asya Kalkınma mucizesini Asya kültürü ve temel değer sistemi ile açıklarlar. Yapılan araştırmalar verimli, girişimci ve rekabetçi olmayan kültürlerin ekonomik büyümeye yol açmadığını göstermektedir. Girişimci ve rekabetçi olmayan kültürel normlar daha düşük verimliliğe yol açarak, üretim maliyetlerini yükseltmektedir. Dolayısıyla, çoğu toplum uluslararası rekabette geri kalmamak ve yok olmamak için kültürlerini modernleştirmeyi kabul ederler. Bu bağlamda çalışmada Ülgener'in görüşleri ışığında Türk toplumundaki kültür ve ekonomi ilişkisi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kapitalizm, Rasyonelleşme, Modernleşme, Kültür, Sabri Ülgener

AN EVALUATION OF THE RELATION BETWEEN CULTURE AND ECONOMY IN TURKISH SOCIETY

Abstract

The East Asian Miracle which was realized in 1970's showhed the importance of religious or cultural influence. This social development experience proved the economic success of East Asian culture likewise Anglo-Saxon culture. According to the approach of economic sociology, cultural influences on economic behaviour should be analysed. According to this approach, culture is the primary variable, and economy is the second variable. According to economic sociology economies are embedded in culture, therefore culture influences the performance of economies. For example, Weberian researchers explain the East Asian Miracle by using Asian culture and basic value system. There are important researches which show that inefficient and less competitive cultures do not cause economic growth. Less competitive culturel norms cause inefficiency and higher production costs. Therefore, most of the societies to be more competitive and survive, they modernize their inefficient cultures. Within this context in this study, parallel to the views of Sabri Ülgener, the relation between culture and economy in the Turkish society is analysed.

Keywords: Capitalism, Rationalisation, Modernisation, Culture, Sabri Ülgener

1. GİRİŞ

Ünlü araştırmacı Clifford Geertz'e göre kültür objektif olarak gözlenebilir ve ölçülebilir bir alandır. Ancak, çoğu iktisatçı Geertz'in bu görüşüne karşı çıkar. Günümüzde ortodoks iktisatçılar kültür, gelenek ve kurumları araştırmalarına dahil ettiklerinde tahminlerinin sonuçsuz kaldığını savunurlar. Kültürel değişimin gözlenmesi ve ölçülmesi çok zor olduğunu ileri sürerek bu faktörü ihmal ederler. İktisat sosyolojisi yaklaşımına göre ise kültürün iktisadi davranış üzerindeki etkilerinin araştırılması gerekir. Bu yaklaşıma göre kültür birincil veya temel değişken iken, ekonomi ikinci sırada kalmaktadır. Örneğin, Weberyen olan araştırmacılar Doğu Asya Kalkınma mucizesini Asya kültürü ve temel değer sistemi ile açıklarlar. Çünkü, iktisat sosyolojisi yaklaşımına göre ekonomiler kültürün içinde gömülüdür, kültür ekonomilerin performansını etkiler.

Asya kültürü Batılı veya küresel kültürden çok farklı olmasına rağmen Doğu Asya'nın kalkınma mucizesinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Ancak, günümüzde çoğu araştırmacı maddi ilerlemenin ve yüksek ekonomik performansın ancak liberal Batılı ülkelere veya Anglo-Sakson kültürüne has olduğunu düşünür. İktisat sosyolojisi yaklaşımına göre ise her kültürün kendine göre değerli yanları bulunabilir, yani diğer kültürlerin liberal Batı kültürüne göre daha değersiz olduğu düşünülemez(Jones,2006:3-4).

Batılı iktisatçıların çoğu sekülerleşme teorisi bağlamında düşündükleri ve araştırma yaptıkları için din faktörünü batıl inançlar olarak kabul ederler. Bu yüzden araştırmalarına din faktörünü dahil etmezler. Bu bağlamda 20. yüzyılın içerisinde sosyal bilim araştırmalarında din faktörü etkisini ve önemini kaybetmiş, kültür ise sorunlu bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak, 1970'lerde gerçekleşen Doğu Asya Kalkınma mucizesi din veya kültür faktörünün önemli olduğunun fark edilmesine yol açmıştır. Doğu Asya kültürünün tıpkı sanayi devrimini

yapan liberal Anglo-Sakson kültürü gibi ekonomik olarak başarılı bir kültür olduğu görülmüştür(Jones,2006:15).

Kültürel değişim konusunda yapılan araştırmalar verimli, girişimci ve rekabetçi olmayan kültürlerin ekonomik büyümeye yol açmadığını göstermektedir. Girişimci ve rekabetçi olmayan kültürel normlar daha düşük verimliliğe yol açarak, üretim maliyetlerini yükseltmektedir. Bu tür toplumlar Weberyen çalışma ahlakına uymadıkları için gönüllü olarak daha düşük yaşam standardını kabullenmiş olurlar. Ancak, eski ve verimli olmayan kültürlerini koruyan toplumların tarih içerisinde yok oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, çoğu toplum uluslararası rekabette geri kalmamak ve yok olmamak için kültürlerini modernleştirmeyi kabul ederler. Toplumlar uluslararası rekabetten dolayı maliyetleri çok yüksek olan ve geçmişten kalan geleneklerini bırakmak zorunda kalırlar (Jones,2006:82-83).

Bu bağlamda kültür ve ekonomi ilişkisiyle ilgili bir örnek daha verilebilir. Örneğin, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Londra'da el sanatları kültürünün çok güçlü olması, girişimcilik kültürünün ise New York'a göre daha zayıf olması, Londra'da yeni sanayi girişimcilerinin yetişmesini önlemiştir. Dolayısıyla, 20. yüzyıl içerisinde İngiltere sanayileşme yarışında Amerika'nın gerisinde kalmıştır (Jones,2006:15).

Koşullar müsait olduğunda Çinliler de, Japonların II. Dünya Savaşından sonra yaptığı gibi, davranışlarını radikal ve hızlı bir şekilde değiştirebilmektedirler. Buna en iyi örnek olarak 1970'lerin sonunda Çin'de gerçekleşen Maoizim'den Dengizme doğru yapılan geçiş örnek olarak verilebilir. Günümüzde Çin devleti gerçekleştirdiği radikal ve hızlı bir kültürel değişim ile tıpkı Japonya ve Güney Kore gibi bir kalkınma mucizesi gerçekleştirmektedir. Çin bir tomurcuktan açan çiçek gibi büyümekte ve uluslararası sistemdeki diğer ülkelere benzemektedir. Çin zaman geçtikçe normal bir ülke konumuna gelmektedir. Bu süreç içerisinde Çin kendi kapitalizm modelini yerel kültürel özelliklerine, değer sistemlerine ve mantıklarına göre oluşturmaktadır. Çin'de Neoklasik iktisat düşüncesine, yani Neoliberalizme ve neoliberal politikalara karşı Beijing Konsensusu olarak adlandırılan bir dönüşüm gerçekleştirilmektedir. Çin gerçekleştirdiği Beijing Konsensusu ile tıpkı Japonya gibi kendi kapitalist modelini oluşturmaktadır(Jones, 2006:44).

Liberal düşünce ve hayat tarzı Türk toplumuna Tanzimat Reformuyla girmiştir. Kurtuluş Savaşından sonra da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Türk toplumunda köklü bir kurumsal ve kültürel değişim yaşanmıştır. Yasal ve kurumsal müktesebat Batılı ülkelerden alınmış, laik ve çağdaş bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu büyük köklü değişimi gerçekleştiren Cumhuriyetçi aydınlar bu sayede hızlı kalkınmanın ve sanayileşmenin gerçekleştirileceğini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda Sabri Ülgener bir Osmanlı mirası olan toplumsal durağanlığın köklerini yani, liberalizme geçememe ve sanayileşememe olgusunu sağlıklı bir metodla ortaya koymuştur. Türkiye'nin Weber'i olarak bilinen Sabri Ülgener Osmanlı toplumundan miras kalan irrasyonel iktisadi zihniyeti açıklayan önemli çalışmalar yapmıştır.

Sabri Ülgener ekonomi ve kültür arasındaki ilişki üzerine çalışırken, Weber gibi kapitalizmin ve rasyonelleşmenin günümüz dünyasının kaçınılmaz, dönüşü olmaz bir yolu olduğunu da görmüştür. Ancak, uzun yıllar boyunca uygulanan devletçilik ideolojisiyle Türkiye'nin çok hızlı gelişemediğini, Türk toplumunun ancak rasyonel ve güvenilir iktisadi bireyler/firmalar öncülüğünde, yani liberalizm ile daha hızlı gelişebileceğini saptamıştır.

Ancak, Ülgener tüm boyutlarıyla insan gerçeğini kullanmayan ithal ve seküler modellerle sağlıklı, kalıcı bir kalkınmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Milli ve manevi değer sistemimizi esas alan, ancak bu değerlerimizi günün ve çağın ihtiyaçlarına göre yorumlayan çözümlerin tek çıkış yolu olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda çalışmada Ülgener'in görüşleri ışığında Türk toplumundaki kültür ve ekonomi ilişkisi incelenmiş, kendi değerlerimizi içselleştirmiş bir sosyal ekonomi modelinin, yani İslam ekonomisinin toplumumuz için Neoliberal modelden daha uygun bir model olduğu ileri sürülmüştür.

2. TÜRK TOPLUMUNDA BÜYÜK KÜLTÜREL VE ZİHİNSEL DÖNÜŞÜM

Kültürel değişim konusunda yapılan araştırmalar verimli, girişimci ve rekabetçi olmayan kültürlerin ekonomik büyümeye yol açmadığını göstermektedir. Girişimci ve rekabetçi olmayan kültürel normlar daha düşük verimliliğe yol açarak, üretim maliyetlerini yükseltmektedir. Bu tür toplumlar Weberyen çalışma ahlakına uymadıkları için gönüllü olarak daha düşük yaşam standardını kabullenmiş olurlar(Jones,2006:82-83). Kültür ve kurumlar kısmen örtüşür. Kültür enformel olarak büyüklerden veya atalardan öğrenilen kuralları ve uygulamaları içerir. Kurumlar ise bilinçli olarak oluşturulmuş yapılardır. Kurumlar firmaları, ticaret birliklerini, bankaları, kodifiye olmuş yasal sistemleri veya organizasyonları içerir.

Kültür genellikle maddi olmayan bir nitelik gösterirken, kurumların kurallardan oluştuğu görülür. Kültür enformel yapısından dolayı ve toplum tarafından benimsenmesi yüzünden değişmesi oldukça zordur. Kurumlar ise daha çok siyasi irade ile müzakare sonucunda değiştirilebilmektedir. Bir toplumda kurumlar kültür ile uyumlu olduğunda gerilim daha az olmaktadır. Bu durumda kurumların kültürel uygulamaları ve inançları desteklediği görülmektedir. Kurumların değiştirilmesi siyasi otoriteler tarafından müzakare edilebilirken, kültürel değişmenin gerçekleşmesi daha zordur ve zaman alan bir süreçtir(Jones,2006:109-110).

Bu bağlamda Avrupa sanayi devrimi ile büyük bir kültürel ve zihinsel dönüşüm gerçekleştirerek araçsal rasyonel davranışa geçiş yapmış, kendini Doğulu toplumlardan daha farklı, üstün bir konuma taşımıştır. Bu süreçte Liberalizm Batılı toplumların temel modernleşme ideolojisi olmuştur. Batılı ülkelerde araçsal rasyonalizm toplumun her alanında hızlı bir şekilde yayılmıştır. Doğulu toplumlarda ise Batıda olduğu gibi sanayi devrimi, bilimsel devrim ve demokrasi devrimi gerçekleşmemiştir. Doğulu toplumlar Batılı ülkeleri sanayileşme/kalkınma yarışında yakalayabilmek için kurumlarını, kısmen kültürlerini modernleştirerek Batılı, liberal ve rasyonel bir forma sokmaya çalışmışlardır. Doğulu toplumlar Batılı toplumlar gibi liberal ve rasyonel olmadıkları için, iktisadi ve siyasi kurumları Batıdan ithal ederek verimliliklerini artırmaya, hızlı büyümeye ve sanayileşmeye çalışmışlardır.

Bu süreç içerisinde Doğulu toplumların kültürleri küresel kültürün veya Amerikan kültürünün olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır. Doğulu toplumlar Batının araçsal rasyonel davranış konseptini/metodlarını benimsediklerinde kültürel kimliklerini kaybetme riskiyle karşılaşmaktadırlar. Verimliliğin artırılması için Batıdan alınan liberal ve araçsal rasyonel davranış konsepti/metodları hayatı daha rasyonel, verimli hale getirirken, cenaze törenleri dahil toplumun her alanında "Mcdonaldlaşmanın" yayılmasına neden olmaktadır (Cowen, 2002: 94-95).

Kurtuluş Savaşından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Türk toplumunda da köklü bir kurumsal ve kültürel değişim yaşanmıştır. Yasal ve kurumsal müktesebat Batılı ülkelerden alınmış, laik ve çağdaş bir çerçeveye oturtulmuştur. Türk toplumunda büyük bir kültürel ve zihinsel dönüşüm gerçekleştirilerek Batılı anlamda rasyonel davranışa geçiş yapılmaya çalı-

şılmıştır. Cumhuriyetçi aydınlar bu sayede hızlı kalkınmanın ve sanayileşmenin gerçekleştirileceğini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda Türkiye'nin Weber'i olarak bilinen Sabri Ülgener Osmanlı toplumundan miras kalan irrasyonel iktisadi zihniyeti açıklamak ve Türk toplumundaki kültürel değişimi kolaylaştırmak için önemli çalışmalar yapmıştır. Ülgener Weber'in yazmış olduğu eserlerin ışığında, Osmanlı iktisat tarihinden hareketle ekonomi ile İslamiyet arasında sağlıklı köprüler kurmaya çalışmıştır (Sayar,1998,19-21).

Sabri Ülgener eserlerinde bir Osmanlı mirası olan toplumsal durağanlığın köklerini yani, sanayileşememe olgusunu sağlıklı bir metodla ortaya koymuştur. Sabri Ülgener yaptığı çalışmalarda Weber'in ayak izlerini sürerek Avrupa dışı çevrede yani, Doğulu toplumlarda iktisadi zihniyet dünyasının durağanlığını ve bunun köklerini başarıyla göstermiştir. Ülgener'e göre, genç Cumhuriyetin bu irrasyonellik batağından çıkarılması ve rasyonellik eksenine oturtulması gerekmektedir(Sayar,1998,93-94).

Ülgener'in Cumhuriyetçi aydınlardan farklılaşan yaklaşımı onun liberalizme daha yakın bir konumda görülmesini sağlamıştır. Ülgener toplumun kendi tarihsel evriminin ve zihniyet dönüşümlerinin önemine değinerek liberal bir yaklaşımı benimsemiştir. Ona göre toplumun evrimi zaman alan ve büyük ölçüde kendiliğinden bir düzen içinde gerçekleşen bir tarza sahiptir. Bu evrim rasyonel ilişkilerin egemen olduğu liberal piyasa toplum modeline doğru gelişme izlemektedir(Yılmaz,2011:86). Kapitalizme evrilen Batı toplumlarının tecrübesini bir rasyonelleşme süreci olarak değerlendiren Max Weber'e benzer şekilde Ülgener Doğulu toplumların sanayileşememe sorununu rasyonelleşememe olarak tesbit etmiştir. Rasyonelleşmeyi uzun bir tarihsel evrim sonucunda "geçim" düşüncesinden çıkarak "kazanç-kar" anlayışına geçiş olarak tanımlamıştır(Yılmaz,2011:89).

Ülgener'e göre İslam Hristiyanlık ile aynı liberal nüveye sahiptir. Yalnızca, tarihsel süreç içerisinde Hristiyan toplumlar liberal piyasa toplumlarına dönüşmeyi başarırken, İslam medeniyeti ise bu evrilmeyi başaramamıştır. Ülgener İslam anlayışının devletçilik ve korumacılıktan ziyade laissez-faire görüşüne daha yakın olduğunu hadislerle göstermiştir. Müdahale karşıtlığına ilahiyat ve tasavvuf kitaplarında da rastlamak mümkündür. Ülgener, bu kitaplarda Batı liberalizminin teolojik köklerine benzeyen benzerliklerin bulunduğunu ve bu benzerliklerin kolayca görülebileceğini ileri sürmüştür(Yılmaz,2011:95).

Sabri Ülgener'in Cumhuriyetçi aydınlardan önemli bir farkı bulunmaktadır. Ülgener, zorlama ve tepeden devrimlerle irrasyonel zihniyetin değişmeyeceğini, ancak "piyasa" aracılığıyla rasyonel, güvenilir ve ayakları yere sağlam basan iktisadi aktörlerin yaratılabileceğini düşünmektedir(Yılmaz,2011:48). Ülgener'e göre Türk toplumu özellikle Tanzimat sonrasında hala tamamlanmamış bir değişme sürecine girmiştir. Türk toplumu geleneksel bir toplumdan Batılı rasyonel bir toplum modeline doğru evrim geçirmektedir (Yılmaz,2011:69). Ülgener'e göre Avrupa ülkelerinde sanayi kapitalizmi rasyonel işletme çerçevesinde, sağa sola taşmayan, kontrollü ve disiplinli bir faaliyet alanı yaratabilmiştir. Böylece Avrupa ülkelerindeki insanların kazanma ve zenginleşme çabalarının normal yollardan gelişmesi de sağlanmıştır (Ülgener, 2006a:265; Ülgener,2006b:308).

3. TÜRK TOPLUMUNDA EĞİTİM VE MİLLİ KİŞİLİK

1950'den sonra Demokrat Partiyle başlayan çok partili hayatta ekonomik siyaseti özel girişimcilik olan partiler yönetimde bulunmuştur. Bu bağlamda Türk sosyolojisinin duayeni olan Doğan Ergun'un Türk bireyi ve Türk kimliği gibi konulardaki görüşleri oldukça önemlidir.

Doğan Ergun'a göre çok partili hayata geçiş yapıldıktan sonraki süreçte çok yeni olan ve kendi bilim insanını kendi içinden yetiştirmemiş olan bir Türk burjuvazisi önemli bir aktör olarak bulunmaktadır. Türkiye'de sanayi, ticaret, tarım burjuvazisini yönlendirecek ve destekleyecek bilimsel bir görüş ise toplumumuzda gelişme aşamasındadır. Ayrıca, Ergun'a göre Türk burjuvazisinin bakış açısı veya dünya görüşü ise yeni yeni doğmak üzeredir, yani gelişme aşamasındadır(Ergun,2005:32-33).

Türk burjuvazisi gelişme aşamasındayken Batılılaşmanın etkisiyle de aktarılmış veya taklit edilmiş bir kültüre sahiptir ve dışa bağımlılığı çok fazladır. Bu bağlamda Türk burjuvazisi üzerinde toplumun ve toplumsal gerçekliğin yalnızca bireylerin davranışlarına göre incelenerek açıklanabileceğini varsayan Amerikan sosyoloji yaklaşımı etkili olmaya başlamıştır. Yeni gelişen bir kültüre sahip ve ayakları yere sağlam basmayan Türk burjuvazisinin eğitimle ilgili talepleri ise keyfilik ve bilgisizlik üzerine kuruludur. Ergun'a göre eğitim ve öğretimde toplumun ve devletin de istekleri/amaçları olmalıdır(Ergun,2005:105).

Ergun'a göre eğitimde amaç toplumun tümüdür, eğitim ise araçtır. Dolayısıyla, öğrenci de bir araçtır. Fakat bir araç olan öğrencinin yeteneği geliştirilecek ve kişiliği zenginleştirilecektir. Plansız ve bireyci toplumlarda öğrenci bir amaç haline gelmektedir. Planlı ve toplumcu toplumlarda ise öğrenci bir araçtır. Bu bağlamda Ergun'a göre öğrencilerin yeteneklerini geliştirmeyen, kişiliklerini zenginleştirmeyen topluma toplumcu denilemez. Ergun'a göre plansız ve bireyci toplumlarda amaç olan öğrenci kendini kurtaran kaptan gibidir. Kendini kurtaramayan öğrenci ise, hem kendine hem topluma yabancılaşır, veya az ya da çok telef olur. Ergun'a göre Türkiye'nin Batılı ülkelerin pazarı olmaması için bireyci değil toplumcu bir bakış açısıyla uzun dönemli eğitim planlaması yapması gerekmektedir(Ergun,2005:126).

Bu bağlamda Ergun çağdaş bilimselliği kullanarak yurt ve tarih bilinciyle, yerel koşullara özgün bir liberalizm modelinin oluşturulmasından, ve bu özgün modele uygun olarak Türk bireyinin/girişimcisinin yetiştirilmesinden yanadır. Ergun'a göre her kapitalist ülkenin kendi tarihsel özgüllüğü nedeniyle bireycilikleri de farklılıklar gösterir. Bu yüzden her ülkede bireyciliğin Batıdaki gibi gelişmesi beklenemez. Ayrıca, Ergun'a göre kültür ve medeniyet bir aradadır, yani iç içedir. Medeniyet maddi iken, kültür manevidir. Medeniyet maddi gelişmedir ve maddi gelişme bilincidir. Kültür ise öğrenmedir ve öğrenmeyle elde edilir (Ergun,2000:70).

Ergun planlamanın yalnız ekonomik ve teknik altyapı için geçerli olmadığını ileri sürmektedir. Ergun'a göre kültür olanakları yani, insanlar arasındaki ilişkilerin niteliği de planlanabilir. Ona göre toplumumuzu Batılı egemen ideolojilere göre planlamamalıyız ve tanımlamamalıyız. Diğer yandan, Ergun Türk kültürünün bireylik geliştiren bir kültür olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü, Türk kültürü hiçbir zaman bireylik geliştiren manevi-ruhsal bir ortam, bir iklim olmamıştır. Başka bir deyişle, Türk insanının içinde bulunduğu manevi-ruhsal iklim, Batılı anlamda ve Batılı nitelikte özel birey yetiştiren bir ortam olmamıştır. Ergun'un Türk bireyleriyle ilgili bu görüşleri Sabri Ülgener'in görüşlerine benzemektedir. Bu yüzden, Ergun kendimizi ve toplumumuzu araştırmaya, tanımaya daha çok çalışmamız gerektiği konusunda tavsiyede bulunmaktadır(Ergun,2000:143).

4. TÜRK TOPLUMUNDA KÜLTÜR VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

Ekonomilerin anlaşılmasında kültür veya din önemli bir faktördür. Ekonomi bilimi tarihsel olarak bir ahlak bilimi olarak doğmasına rağmen zamanla ahlaki değerlerden soyutlanmış, pozitif bir bilim dalına dönüşmüştür. Öncü iktisatçılar araçsal rasyonaliteyi ahlakın yerine ika-

me etmişlerdir, böylece ekonomi biliminde araçsal rasyonalite ahlakın yerini almıştır. Bu süreç içerisinde ekonomi biliminin diğer sosyal bilim dallarıyla ilişkisi de azalmış, bağımsız bir bilim dalına dönüşmüştür. Günümüzde ortodoks iktisatçıların ekonomileri sosyal dünyadan soyutlayarak analiz etmeleri oldukça eleştirilmektedir. Bu sorunu aşmanın bir yolu da kültür ve ekonominin birleştiği bir yaklaşımı benimsemektir. Bu yaklaşım iktisadi davranışın kültür veya din gibi sosyal faktörlerden etkilendiğini varsayar(Savaşan vd.,2019:183).

Ancak, ortodoks iktisat teorisine göre iktisadi davranış rasyonel bir davranıştır, bu yüzden yalnızca rasyonel seçim teorisiyle, yani araçsal rasyonaliteyle (amaç-araç rasyonelliği) açıklanabilir. Ortodoks iktisat teorisi ve liberal piyasa vizyonuna göre kültür veya din gibi sosyal faktörler araçsal rasyonel davranış modelini ve piyasaların etkin bir şekilde işleyişini bozmaktadır. Dolayısıyla, ortodoks iktisat teorisi ve liberal piyasa vizyonu kültür gibi sosyal faktörlerle rasyonel davranışın bir arada bulunamayacağını, birbirine zarar vereceğini kabul eder(Savaşan vd.,2019:183).

Kültür ve ekonominin birleştiği yaklaşım daha çok sosyal ekonomi olarak bilinmektedir. Sosyal ekonomi yaklaşımında değerler esastır, insanlar değersel rasyonellikle (değerlerin yönlendirdiği rasyonel davranış) davranırlar. Sosyal ekonomi yaklaşımına en iyi örnek olarak İslam ekonomisi verilebilir. İslam ekonomisinin ortodoks ekonomi bilimine kıyasla insan fıtratına daha uygun doğal bir ekonomi olduğu ileri sürülmektedir. İslam ekonomisinin dayandığı dünya görüşünü İslam dininin ilkeleri biçimlendirmektedir. Her iktisadi sistemin kurumsal yapısını biçimlendiren bir dünya görüşü bulunur. Örneğin, Batılı iktisadi sistemin dünya görüşü ve dini kaynağı Protestanlıktan gelmektedir. Dolayısıyla, sosyal ekonomi yaklaşımına göre Müslüman toplumlardaki iktisadi sistemin ruhu da İslam dininden ortaya çıkmaktadır(Savaşan vd.,2019: 185).

Türk toplumunda Anadolu'dan yetişmiş İslamla birlikte anılan ve yerli kültürü temsil eden siyasi ve ekonomik gruplar "Muhafazakar Demokratlar" olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Muhafazakar Demokratlar olarak ifade edebileceğimiz liberalizmi benimseyen bu aydınlar grubu 1950'den itibaren çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye'nin gelişmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu aydınlar grubu liberalizmi benimsemelerine rağmen siyaset dünyasında ve piyasa ekonomisi içerisinde İslam ahlakı normlarını canlı tutmaya, geliştirmeye çalışmışlardır. Bir yandan da piyasa ekonomisi ile İslam ahlakını birleştirmeye çalışmışlardır.

1950'lerde Demokrat Parti çatısı altında toplanan muhafazakar demokratlar serbest piyasa ekonomisinin sağlam bir temele oturtulması ve özel girişimciliğin gelişmesi için küçük sanayinin gelişmesine önem vermişlerdir. Küçük atölyelerden başlayıp büyük fabrikalara dönüşen girişimler övülmüş, piyasa ekonomisi ve özel girişimciliğin daha geniş bir temel üzerine oturtulmasına çalışılmıştır.

1950'den itibaren Türkiye'de DP ile başlayan liberalleşme sürecinde ulaşım, tarım ve sanayide piyasa ekonomisinin ve özel girişimciliğin gelişmesine yol açan büyük devrimler yaşanmıştır. Bu büyük dönüşümler sayesinde toplumun en üst tabakasında sınırlı kalan değişiklikler, toplumun alt tabakalarına doğru yayılmaya başlamıştır. Piyasa mantığına göre hareket eden ve rasyonel olarak iş yapan iş adamlarının, çalışan sınıfların, köylü ve esnaf sınıfların sayısının arttığı gözlenmiştir. Rasyonel piyasa toplumuna geçiş sürecinin tam anlamıyla tamamlanmadığı görülse de, insanların kapalı ve geçimlik bir ekonomiden, serbest piyasa ekonomisine çıkmış olmaları olumlu bir gelişmedir. Bu süreç içerisinde Ülgener'in tesbit ettiği geleneksel Türk toplumunun irrasyonel zihniyet ve alışkanlıklarının değiştiğini görmekteyiz(Yılmaz,2011:80).

Çok partili hayata geçiş yapıldıktan sonra Türk toplumundaki zihinsel dönüşümün hızlanması, yani rasyonel davranışa geçişin hızlanması Anadolu kentlerinde büyük bir değişime yol açmıştır. Bu bağlamda DP'nin ardından 1983'de ANAP ve 2002 yılında AK parti çatısı altında toplanan muhafazakar demokratların Anadolu'da gerçekleşen bu büyük ve hızlı dönüşümde önemli katkıları olduğu görülmektedir. Anadolu'da gerçekleşen büyük ekonomik ve sosyal dönüşümün arkasındaki zihinsel dönüşüm de fark edilmektedir. Bu büyük değişim sırasında Anadolu'daki küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) gelişme ve büyüme imkanına kavuşmuştur.

Anadolu'da KOBİ'lerin yükselişi, ileri teknolojiye dayalı üretim ve ihracat yapabilmeleri, marka yaratabilmeleri, küresel ekonomiyle entegre olabilmeleri Anadolu'daki kentlerin profilini değiştirmiş ve yeni orta sınıfların doğmasına yol açmıştır. Türk toplumunda ekonomi rasyonelleşirken güzel bir ahlakla da birleşmiştir. Sınırsız bir kazanç veya kar hırsı rasyonel olmadığı gibi topluma zarar verebilmektedir. Anadolu'da ticaret daha dürüst ve ahlaklı biçimde yapıldığı gibi, yıkıcı bir biçimde değil toplumsal faydayı artıracak şekilde yapılmaktadır. Ticaretin inceliklerini ve esasını bilen Müslüman iş adamları insani/yardımsever duygularla hareket etmektedir. Böylece, Anadolu'da Batılı ülkelerdekinden daha ahlaki ve insani bir kapitalizm modeli ortaya çıkmaktadır. Müslüman iş adamlarının değer yönelimli rasyonel davranış modeli (değersel rasyonalite) Batılı kapitalizmin amaç-araç rasyonelliğinden (araçsal rasyonalite) farklı olduğu görülmektedir. Başta Kayseri olmak üzere Anadolu şehirlerinin İstanbul'a göre sosyal bakımdan daha dengeli gelişmesi bunu kanıtlamaktadır (Çakmak,2014:98-99).

Bu bağlamda 1990 yılında Türk toplumunun yeni İslami burjuvazisini temsil eden, Anadolu'da KOBİ sahiplerinden oluşan Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) olarak bilinen iş adamları derneği kurulmuştur. MÜSİAD çatısı altında toplanan Müslüman iş adamlarının bakış açısına göre kişisel çıkarlar ile toplum çıkarları birbiriyle çelişki içinde değildir. MÜSİAD üyeleri İslam ahlakının Tevhid ilkesinden hareket ederek organik bir toplum modelini savunurlar. Bu bağlamda MÜSİAD bünyesindeki iş adamlarına göre Türk toplumu organik bir toplum, Türkiye ekonomisi de sosyal olarak gömülü bir ekonomidir. Ayrıca, MÜSİAD'ın piyasa ekosisteminde İslam ahlakının canlandırılması ve İslam ekonomisine geçiş yapılması gibi amaçları bulunur. MÜSİAD bünyesindeki iş adamları servetin küçük bir grubun elinde toplanmasına ve servetin biriktirilmesine karşı çıkarlar. Şirketlerinden kazandıkları parayı tüketime değil, yeni yatırımlara ayırmayı tercih ederler. Toplumsal faydayı artıracak şekilde şirket politikaları tasarlarlar. Böylece toplumsal refahı ve bütünleşmeyi geliştirmeyi amaçlarlar.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türk toplumunda iktisat ahlakı olarak iki ahlakın bir arada ve rekabet halinde olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim ve hukuk sistemi dinsel unsurlardan arındırılmış, laik ve çağdaş bir çerçeveye oturtulmuştur. Böylece, yeni yetişen nesillerin maddi hayatta başarılı olmaları beklenmiştir. Özellikle Atatürk yeni yetişen nesiller arasından milyoner ve milyarderler çıkacağını, böylece Türkiye'nin zengin bir ülke olacağını düşünmüştür. Bu yüzden, gençlerin maddi hayatta başarılı olabilmesi için seküler, rasyonel ve laik bilim ahlakıyla yetiştirilmesine çalışılmıştır. İkinci iktisat ahlakının kaynağı ise yerli kültür, yani Müslümanlık olduğu gibi bu iktisat ahlakı Batılı anlamda rasyonel değil, kültürel(İslami) olarak rasyoneldir. İstanbul sermayesinin, yani birinci iktisat ahlakının araçsal rasyonaliteye sahip olduğu, ikinci iktisat ahlakını temsil eden Anadolu sermayesinin ise değer yönelimli rasyonaliteye sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu iki iktisat ahlakının günümüzde bir arada olduğunu görebiliriz. TÜSİAD gibi İstanbul sermayesini temsil eden iş dünyası gruplarının daha bireyci ve bencil olduğu görülmektedir. Daha toplumcu ve diğergamlık özelliği

taşıyan MÜSİAD çatısı altında toplanan iş adamları ise yerli Anadolu kültürünü ve sermayesini temsil etmektedirler. Rekabet halinde olan bu iki iktisat ahlakından, kaynağı İslamiyet olan ve diğergamlık özelliği taşıyan ikinci iktisat ahlakının savaşı kazanırken hakim konuma gelmekte olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında hızlı sanayileşmeyi gerçekleştirebilecek rasyonel, güvenilir ve ayakları yere sağlam basan Müslüman-Türk girişimci sınıflar bulunmamaktadır. 1929 Büyük Ekonomik Buhranının da etkisiyle Cumhuriyeti kuran siyasetçiler ve bürokratlar "Devletçilik" adını verdikleri bir kamu politikası modeli izlemeye karar verdiler. 1950 yılına kadar devleti yöneten Cumhuriyetçi aydınlar gelişmemiş olan Anadolu'ya sanayi projelerini dağıttı. Kısa dönemde bir alt-yapı oluşturuldu ve sanayileşme süreci harekete geçirildi. Böylece, Türkiye artık daha önce ithal ettiği bir çok temel tüketim malını üretir duruma geldi.

Türk toplumunda çok partili hayata geçiş yapıldıktan sonra, 1950'de DP, 1983'de ANAP ve 2002 yılında AK parti çatısı altında toplanan muhafazakar demokratların özellikle Anadolu'da büyük ve hızlı bir dönüşüm gerçekleştirdikleri görülmüştür. Çok partili hayata geçiş yapıldıktan sonra Anadolu'da gerçekleşen bu büyük ekonomik ve sosyal dönüşümün arkasında bir zihinsel dönüşüm olduğu saptanmıştır. Bu zihinsel dönüşümle birlikte de rasyonel davranışa geçişin hızlandığı görülmektedir. Bu süreç sırasında Anadolu'daki küçük ve orta ölçekli işletmeler gelişme ve büyüme imkânına kavuşmuştur.

Anadolu'daki KOBİ'lerin yükselişi, ileri teknolojiye dayalı üretim ve ihracat yapabilmeleri, marka yaratabilmeleri, küresel ekonomiyle entegre olabilmeleri Anadolu'daki kentlerin profilini değiştirmiş ve yeni orta sınıfların doğmasına yol açmıştır. Müslüman iş adamlarının yıkıcı olmayan,yani toplumsal faydayı geliştiren şekilde değer yönelimli rasyonellikle ticaret yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla, Türk kapitalizminin ruhunun temellerini İslam ahlakı oluşturmaktadır. Türk toplumunda ekonomi rasyonelleşirken bir yandan güzel bir ahlakla birleşmektedir.

Bu bağlamda toplumumuzun sağlam bir ahlak temeline oturmasını sağlayacak sosyal ekonomi modeli olarak İslam ekonomisinin Neoliberal modele göre daha uygun bir model olduğu ileri sürülmektedir. Türk toplumunun, Çin veya Japonya gibi, milli ve manevi değer sistemini esas alan, ancak bu değerleri günün ve çağın ihtiyaçlarına göre yorumlayan bir çözüm yolu izleyerek daha ahlaki olan kendi kapitalizm modelini oluşturması beklenmektedir. Bu görüş çizgisinde çağdaş bilimsel kuramlar kullanılarak, yurt ve tarih bilinciyle, yerel koşullara ve kendi değerlerimize özgün bir liberalizm modelinin oluşturulması, ve bu özgün modele uygun olarak Türk bireyinin/girişimcisinin yetiştirilmesi tavsiye edilmektedir.

Doğulu toplumlar manevi kültür, yani ahlak bakımından Batılı toplumlardan daha üstündür. Doğulu toplumların modernliği Batının bilimi/teknolojisi ile Doğunun manevi kültürünün birleşmesinden doğmaktadır. Türk toplumu madde(bilim) ile mana(ahlak) arasındaki kültürel sentezi başarılı bir şekilde gerçekleştirmekte ve yüzyıllardır beklediği "Altın Çağ" rüyasının kapısını açmaktadır. Türk toplumunun Altın Çağında merhamet, sevgi, doğru ilişkiler, adalet ve eşitlik, dürüstlük, yardımseverlik, vefakarlık, tevazu, zayıflara sevgi, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gibi İslam dininin yüksek değerleri, bu değerlere özgün bir "değersel" rasyonel davranış modeli konsepti ile başarılı bir şekilde birleştirilecektir. Altın çağımızda düşünce ve entelektüel alandaki gelişmeler toplumun aydınlanmasına, yine akıl ve ruh sağlığına kavuşmasını sağlaya-

caktır. Türk toplumu izlediği bu modernleşme vizyonu ile Müslüman ülkelere de kılavuzluk/liderlik yapabilmektedir.

KAYNAKLAR

Cowen, Tyler (2002), Creative Destruction: How Globalization is Changing the World's Cultures, Princeton University Press

Çakmak, Alper (2014), "Laiklik Elden Gitti, Laiklik Geri Geldi: Kültürel İslam Uygulamalarında Sekülerleşme", The Journal of Academic Social Science (ASOS Journal), Sayı: 2/1, s. 96-106

Ergun, Doğan (2000), Kimlikler Kıskacında Ulusal Kişilik, İmge Kitabevi

Ergun, Doğan (2005), Sosyoloji ve Eğitim, İmge Kitabevi

Jones, Eric L. (2006), Cultures Merging, Princeton University Press

Ülgener, Sabri (2006a), "İktisadi Yenilenmemizin Zihniyet Muhasebesi", edi. Makaleler [Derleyen: Ahmet Güner Sayar], Derin Yayın evi.

Ülgener, Sabri (2006b), "Gelenekçi Bir Toplumun İktisadi Kıymetler ve Zihniyet Meseleleri", edi. Makaleler [Derleyen: Ahmet Güner Sayar], Derin Yayın evi.

Savaşan, Fatih ; Yardımcıoğlu, Fatih ; Görmüş, Şakir ; Kaya, Süleyman (2019), İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler, İktisat Yayınları

Sayar, Ahmet Güner (1998), Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener, Eren Yayıncılık

Yılmaz, Ferudun (2011), Sabri Fehmi Ülgener ve Liberalizm, edi. Sabri Fehmi Ülgener: Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız [Editör: Murat Yılmaz], Kültür ve Turizm Bakanlığı